

Samgöngubætur og byggðapróun á norðanverðum Tröllaskaga

Þóroddur Bjarnason
Kolbeinn H. Stefánsson

Inngangur

Árið 2006 var hafist handa við gerð jarðganga milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar um Héðinsfjörð. Í mati á væntanlegum samfélagsáhrifum Héðinsfjarðarganga voru færð fyrir því rök að göngin muni styrkja Eyjafjarðarsvæðið sem vaxtarsvæði og sem mótvægi gagnvart höfuðborgarsvæðinu (Hjalti Jóhannesson, Kjartan Ólafsson, og Grétar Þór Eypórsson, 2001). Með göngunum verði einnig til samfelld atvinnusvæði sem nái frá Akureyri til Siglufjarðar og hafi ríflega 20 þúsund íbúa. Það geti meðal annars leitt til fjölbreyttari starfa og minna atvinnuleysis, hærri launa, lægra vöruverðs og fjölbreyttari verslunar og þjónustu, auk þess sem margvísleg ný tækifæri skapist í ferðaþjónustu á Norðurlandi. Árið 2006 sameinuðust Ólafsfjörður og Siglufjörður jafnframt í sveitarfélaginu Fjallabyggð en opnun ganganna var forsenda þess að sú sameining hefði veruleg áhrif í raun (Grétar Þór Eypórsson, 2010a). Til lengri tíma titið er gert ráð fyrir því að göngin muni hafa margvísleg áhrif á samfélag, menningu og lífsstíl á norðanverðum Tröllaskaga.

Ólafsfjörður og Siglufjörður hafa um langt skeið þurft að glíma við hnignun í frumframleiðslu og umtalsverða fólksfækkun sem dregið hefur úr lífsgæðum á svæðinu. Vonast er til að með göngunum verði þessari þróun snúið við og er það ein meginröksemdin fyrir þeirri umtalsverðu fjárfestingu sem í þeim felst. Hér er því á ferðinni einstakt tækifæri til þess að meta árangur af slíkum stórframkvæmdum í þágu byggðarlaga sem eiga undir högg að sækja. Rannsóknarverkefninu *Samgöngubætur og byggðapróun: Félagsleg, efnahagsleg og menningarleg áhrif Héðinsfjarðarganga á mannlíf á norðanverðum Tröllaskaga* er ætlað að leggja heildstætt mat á stöðu Fjallabyggðar og þær breytingar sem vænta má á samgöngumynstri, búsetuþróun, efnahagslífi, opinberri þjónustu og félagslegum auði í kjölfar opunar ganganna. Jafnframt er verkefninu ætlað að styrkja fræðilegan grundvöll fyrir mat á samfélagslegum áhrifum jarðgangagerðar á landinu almennt.

Rannsóknin hófst haustið 2008 og er áætlað að það standi til ársloka 2012. Það er unnið með tilstyrk Rannsóknasjóðs Vegagerðarinnar sem veitti styrk til framkvæmdar þess árin 2009 og 2010. Tólf kennarar og sérfræðingar við Háskólann á Akureyri hafa tekið virkan þátt í framkvæmdinni. Þóroddur Bjarnason, prófessor í félagsfræði, átti frumkvæði að rannsókninni og hefur stýrt henni frá upphafi. Edward Huijbens, dósent í landfræði og forstöðumaður Rannsóknamiðstöðar ferðamála, sinnti þeim þáttum sem snúa að ferðaþjónustu og frístundabyggð á norðanverðum Tröllaskaga. Grétar Þór Eypórsson, prófessor í stjórnmálafræði, hefur haft með höndum þá þætti sem snúa að sveitarstjórnarmálum og skipulagi sveitarfélagsins. Jón Þorvaldur Heiðarsson, lektor í hagfræði, og Hjalti Jóhannesson landfræðingur hafa lagt áherslu á þá þætti sem snúa að umferðarmynstri á norðanverðum Tröllaskaga. Kjartan Ólafsson, lektor í félagsfræði, hefur einkum sinnt lýðfræðilegum og aðferðafræðilegum þáttum verkefnisins. Kolbeinn Stefánsson hefur sinnt öllum þáttum verkefnisins og ritstjórn þessarar bókar en jafnframt lagt sérstaka áherslu á félagslegan auð í Fjallabyggð. Sonja Stelly Gústafsdóttir hefur ásamt Sigríði Halldórsdóttur og Kristjönu Fenger lagt mat á stöðu heilbrigðismála Fjallabyggðar. Vífill Karlsson, lektor í hagfræði, hefur rannsakað sérstaklega efnahagslíf og fasteignamarkað Fjallabyggðar. Loks hefur Þóra Kristín Þórsdóttir, aðjúnt í aðferðafræði, einkum beint sjónum sínum að stöðu kvenna og ungs fólks í Fjallabyggð.

Auk ofantalins starfsfólks Háskólans á Akureyri hafa 36 nemendur skólans fram til þessa tekið þátt í verkefninu á mismunandi stigum þess. Án þeirra vinnu hefði þetta verkefni aldeil orðið að veruleika og verður þeim seint fullþakkað. Haustið 2008 tóku Atli Hafþórsson, Dagmar

Markúsdóttir, Ellen J. Sæmundsdóttir, Erla Jóhannesdóttir, Fjóla D. Gunnarsdóttir, Guðfinna Árnadóttir, Ingibjörg E. Björnsdóttir, Ingibjörg Jónsdóttir, Kristbjörg A. Eiðsdóttir, Sigríður E. Rafnsdóttir, Sveinn Arnarsson og Þuríður Pétursdóttir þátt í undirbúningi verkefnisins í tengslum við nám sitt við Háskólann á Akureyri. Með þeirri vinnu var grunnur lagður að umsókn um styrk til Rannsóknasjóðs Vegagerðarinnar. Sumarið 2009 unnu Fjóla D. Gunnarsdóttir, Sveinn Arnarsson og Ingibjörg Hjartardóttir sem starfsmenn verkefnisins en Anna L. Ásgeirsdóttir, Bjarni Þóroddsson, Björn Þorláksson, Friðgeir Sverrisson, Hjálmar S. Brynjólfsson, Hjördís Guðmundsdóttir, Raket Þorleifsdóttir, Sif Sigurðardóttir, Steinn Kristjánsson, Valgerður Þóroddsdóttir og Þórdís E. Rögnvaldsdóttir tóku einnig þátt í umferðar- og ferðamannakönnunum það sumar. Haustið 2009 var spurningakönnun lögð fyrir alla íbúa í Fjallabyggð og umferðarkönnun var endurtekin í nóvember. Það haust unnu Ásta A. Pétursdóttir, Bergur M. Bragason, Elísabet Þ. Jónsdóttir, Elvy G. Hreinsdóttir, Erla Jóhannesdóttir, Gunnar Ómarsson, Helgi J. Helgason, Hjördís Guðmundsdóttir, Martha E. Laxdal, Ragna S. Pétursdóttir, Sigríður E. Rafnsdóttir, Sigrún Á. Sigurðardóttir, Silvia L. Izaguirre, Sveinn Arnarsson og Unnur Ó. Unnsteinsdóttir við þessa gagnasöfnun í tengslum við nám sitt við Háskólann á Akureyri. Sumarið 2010 unnu Björn Þorláksson, Sveinn Arnarsson og Valgerður Þóroddsdóttir að ýmsum þáttum verkefnisins og haustið 2010 unnu loks Björn Þorláksson og Sveinn Arnarsson að útgáfu þessarar bókar og undirbúningi gagnasöfnunar meðal brottfluttra íbúa Fjallabyggðar. Sveinn Arnarsson hafði umsjón með umbroti þessarar bókar en prófarkarlestur önnuðust Björn Þorláksson og Finnur Friðriksson, lektor við HA.

Búsetuþróun

Á undangengnum áratugum hafa búferlaflutningar á Íslandi einkennst af fólksflutningum frá landsbyggðinni til höfuðborgarsvæðisins, en talsvert hefur þó dregið úr þeim á síðustu árum. Náttúruleg fólksfjölgun vegur víðast hvar upp á móti fjölda brottfluttra umfram aðflutta og því hefur íbúum landsbyggðarinnar fjölgað jafnt og þétt frá upphafi 20. aldar til þessa dags. Einstakir staðir á landsbyggðinni hafa þó glímt við umtalsverða fólksfækkun og er þar einkum um að ræða sveitarfélög í strjálbýli og byggðakjarna með innan við 500 íbúa (Þóroddur Bjarnason, 2007).

Þegar búsetuþróun á norðanverðum Tröllaskaga er skoðuð yfir lengri tíma er ljóst að þrátt fyrir erfiðar samgöngur á landi fjölgaði íbúum á norðanverðum skaganum hratt á fyrri hluta tuttugustu aldar og var það fyrst og fremst vegna nálægðar við gjöful fiskimið. Mannfjöldi á Siglufirði náði hámarki árið 1948 þegar ríflega þrjú þúsund manns voru þar með skráða búsetu en mun fleiri kunna að hafa haft þar tímabundna búsetu á þeim tíma (Þóroddur Bjarnason o.fl., 2010). Að Ólafsfirði meðtöldum voru um fjögur þúsund skráðir íbúar á norðanverðum Tröllaskaga árið 1948. Ólafsfirðingum fjölgaði nokkuð fram eftir 20. öldinni en á svæðinu öllu fækkaði fólki og voru íbúarnir ríflega tvö þúsund samanlagt árið 2009 og hafði þá fækkað um helming á sextú árum. Margir samverkandi þættir koma þar við sögu en breytingar í sjávarútvegi og sívaxandi mikilvægi samgangna á landi hafa þar gegnt lykilhlutverki. Jafnframt því að vera í umtalsverðri fjarlægð frá stærri þjónustukjörnum voru þessi byggðarlög á norðanverðum Tröllaskaga einnig einangruð hvort frá öðru og njóta því lítils stuðnings af nábylinu.

Það er einnig fróðlegt að setja búsetuþróun í Fjallabyggð á síðustu árum í samhengi við búsetuþróun á öðrum stöðum á Íslandi á sama tíma. Af þeim 19 byggðakjörnum utan suðvesturhornisins sem töldu meira en 1000 íbúa árið 1998 hafði fólki fjölgað um meira en 1% á ári fram til 2008 í sjö byggðakjörnum, fækkað um meira en 1% í tveimur byggðakjörnum og nánast staðið í stað (breyting innan við $\pm 1\%$ á ári) í 9 byggðakjörnum (Hagstofa Íslands, 2009a). Í þessu sambandi skera Ólafsfjörður og Siglufjörður sig úr sem þeir tveir meðalstóru byggðakjarnar þar sem fólksfækkun hefur orðið mest á undangengnum árum (Þóroddur

ÞÓRODDUR BJARNASON OG KOLBEINN H. STEFÁNSSON

Bjarnason o.fl., 2010). Á Siglufirði bjuggu 1632 einstaklingar 1. desember 1998 en 1282 þann 1. desember 2008 og hafði fólki því fækkað um 20% eða 2% á ári að meðaltali (Hagstofa Íslands, 2009a). Á Ólafsfirði bjuggu 1098 einstaklingar 1. desember 1998 en 847 þann 1. desember 2008 og hafði fólki því fækkað um 22% eða 2,2% á ári að meðaltali.

Árið 2006 voru Ólafsfjörður og Siglufjörður sameinaðir í sveitarfélagið Fjallabyggð með 2261 íbúa. Á fyrstu þremur árunum eftir sameininguna fækkaði íbúum í hinu sameinaða sveitarfélagi um 195 eða um tæp 3% á ári að meðaltali. Því er ljóst að fólksfækkun á norðanverðum Tröllaskaga er umtalsverð og heldur svo fram sem horfir má búast við því að íbúafjöldi hins sameinaða sveitarfélags verði tæplega 1600 að tíu árum liðnum, eða svipaður og á Siglufirði fyrir tíu árum (Þóroddur Bjarnason o.fl., 2010). Slíkur framreikningur mannfjöldans kann þó að vera varasamur og bíða þarf allmörg ár áður en hægt yrði að meta áhrif Héðinsfjarðarganga á mannfjöldapróun af nokkurri vissu. Engu að síður bendir könnun meðal íbúa Fjallabyggðar haustið 2009 til þess að margir íbúar sveitarfélagsins hugsi sér til hreyfings, einkum ungar konur (Þóroddur Bjarnason, 2010). Ólafsfirðingar horfa helst til Akureyrar um framtíðarúsetu en Siglufirðingar til Reykjavíkur.

Þess ber einnig að geta að tölur Hagstofu Íslands kunna að gefa nokkuð skekkt mynd af íbúafjölda einstakra byggðakjarna. Ekki hefur verið gert manntal á Íslandi síðan 1981 og því byggja tölur um mannfjölda í einstökum byggðakjörnum á lögheimili samkvæmt íbúaskrá. Ýmsar ástæður geta þó verið fyrir því að fólk sem flytur búferlum vegna náms eða vinnu kjósi að halda lögheimili sínu óbreyttu eða hirði ekki um að breyta því. Af þeim sökum er líklegt að allmargir þeirra sem hafa lögheimili í Fjallabyggð séu búsettir annars staðar og aðrir sem búsettir eru þar hafi lögheimili annars staðar. Með bættem samgöngum kann að fjölga í þessum hópi. Engar rannsóknir hafa fram til þessa verið gerðar á áreiðanleika skráningar Hagstofunnar að þessu leyti en manntal sem gert var í tengslum við þetta verkefni haustið 2009 bendir til þess að fjöldi íbúa með heilsársbúsetu í Fjallabyggð sé talsvert ofmetinn í gögnum Hagstofunnar (Kjartan Ólafsson og Þóroddur Bjarnason, 2010).

Þá eru engar áreiðanlegar upplýsingar fyrir hendi um hlutabúsetu á Íslandi. Svo virðist sem allnokkur hluti þjóðarinnar búi til lengri eða skemmri tíma á fleiri en einum stað þótt aðeins sé unnt að skrá eitt lögheimili, líkt og gildir í hinum Norðurlöndunum (Müller, 2007). Til viðbótar við þá sem hafa heilsársbúsetu í Fjallabyggð er því óþekktur fjöldi sem dvelst þar reglulega og kemur ekki fram í gögnum Hagstofunnar. Á Siglufirði er allt að fjórðungur alls íbúðarhúsnæðis nýttur sem frístundahúsnæði (Huijbens, 2010b). Að stórum hluta er hér um að ræða fólk sem á uppruna sinn að rekja til byggðarlagsins en um ákveðinn hóp gildir að eignarhald á húsnæði eru einu tengsl hans við Siglufjörð. Með kaupum á frístundahúsnæði hafa eigendur þess áhrif á fasteignaverð og koma með fjármuni inn í samfélagið þótt þeir greiði þar ekki útsvar.

Samkvæmt tölum frá Fasteignamati ríkisins (2009) hækkaði fasteignamat atvinnuhúsnæðis um 71% á Ólafsfirði og um 76% á Siglufirði á tímabilinu 1996 til 2006. Á sama tíma hækkaði fasteignamat íbúðarhúsnæðis á Ólafsfirði um 80% en aðeins um 48% á Siglufirði. Byggingavísitala á landinu öllu hækkaði um 60% á þessu tímabili. Ekki er fyllilega ljóst hvernig þessi þróun tengist efnahagslegum breytingum á þessum stöðum, en vera kann að misjöfn fólksfækkun og hlutabúseta vegna betri samgangna milli Ólafsfjarðar og þéttbýlis í Eyjafirði skýri hana að hluta. Fasteignaverð kann að hækka í samræmi við styrkingu efnahagslífs í Fjallabyggð, jafnframt því sem aukin hluta- og frístundabúseta kann að leiða til hækkandi fasteignaverðs eftir opnun Héðinsfjarðarganga. Rannsókn Vífils Karlssonar (2010a) á áhrifum samgöngubóta á fasteignamarkað afskekktara byggða bendir þó til þess að áhrifin verði fremur þau að velta aukist á fasteignamarkaði en að fasteignaverð hækki mikið frá því sem nú er.

Samgöngumynstur

Samfélögin yst á Tröllaskaga hafa um langan aldur verið fremur einangruð og hefur það sett sitt mark á þau. Vinnumarkaður hefur t.a.m. verið afmarkaður og þannig hafa áföll í atvinnulífi oft haft mikil áhrif á búsetu í slíkum byggðarlögum, eins og saga síldveiða á Siglufirði sýnir. Þá er þjónusta í minna mæli sótt út fyrir byggðarlögin og stofnanir hlutfallslega öflugri en í sambærilegum samfélögum sem búa við minni einangrun.

Með Héðinsfjarðargöngunum verður þessi einangrun að hluta til rofin og samfélögin verða hluti af stærri heild Eyjafjarðarsvæðisins. Héðinsfjarðargöngin munu að öllum líkindum hafa í för með sér gjörbreytingu á samgöngumynstri á norðanverðum Tröllaskaga (Jón Þorvaldur Heiðarsson, 2010; Jón Þorvaldur Heiðarsson o.fl., 2010). Þessar breytingar munu annars vegar eiga við um almenna umferð utanaðkomandi fólks sem leggur leið sína um svæðið til skemmtiferða, í viðskiptaerindum eða af persónulegum ástæðum. Hins vegar munu göngin hafa margvísleg og hugsanlega ófyrirséð áhrif á ferðavenjur íbúa svæðisins. Í mati á samfélagsáhrifum ganganna var því spáð að umferðin gæti sex- til sjöfaldast (Hjalti Jóhannesson, Kjartan Ólafsson og Grétar Þór Eypórsson, 2001) en nýrri umferðarspá bendir til þess að hún gæti jafnvel tíufaldast (Jón Þorvaldur Heiðarsson, 2010).

Búast má við því að íbúar beggja byggðakjarna leiti í vaxandi mæli á milli þeirra eftir margvíslegri þjónustu, jafnframt því sem atvinnusókn á milli byggðakjarnanna verður mjög auðveld (Kolbeinn H. Stefánsson, 2010). Þegar fram líða stundir má jafnframt búast við blöndun búsetu og auknum fjölskyldu- og vinatengslum um göngin. Til viðbótar við aukin tengsl á milli byggðakjarnanna tveggja má búast við því að tengsl Siglufjarðar við Eyjafjarðarsvæðið aukist og að tengsl Ólafsfjarðar við Skagafjarðarsvæðið aukist einnig nokkuð. Þá munu greiðari samgöngur og möguleikar á hringakstri um Tröllaskaga að líkindum auka straum ferðamanna um svæðið umtalsvert (Edward Huijbens, 2010a).

Atvinnulíf

Atvinna á Siglufirði og Ólafsfirði hefur að talsverðu leyti byggst upp á sjávarútvegi, en slíkum störfum hefur farið fækkandi undanfarin ár vegna aukinnar vinnslu á fiski um borð í togurum og tilfærslu á kvóta. Iðnaður og þjónustustörf hafa líka skapað atvinnu á þessu svæði og þar hefur verið aukning í ferðaþjónustu. Nokkurt atvinnuleysi hefur verið á Ólafsfirði og Siglufirði en atvinnuástand hefur þó farið batnandi á allra síðustu árum (Vinnumálastofnun, 2009). Á tímabilinu 2000–5 voru að jafnaði 45 einstaklingar skráðir atvinnulausir á svæðinu en 2006–8 voru þeir að jafnaði 21. Vinna við gerð Héðinsfjarðarganga kann að skýra þessa breytingu að nokkru. Allnokkrar árstíðarbundnar sveiflur eru í atvinnuleysi á þessu svæði en 2000–8 voru að jafnaði 23 skráðir atvinnulausir í júlí en 53 í janúar ár hvert. Það er þó fremur fátítt að íbúar Fjallabyggðar vinni daglega utan sinnar heimabyggðar (Kolbeinn H. Stefánsson, 2010).

Þjónusta og verslun á Ólafsfirði og Siglufirði er nokkuð fjölbreytt miðað við stærð þessara byggðakjarna. Það á sérstaklega við um Siglufjörð þar sem er að finna margvíslegar sérvöruverslanir sem hafa þrífist í skjóli erfiðra samgangna. Með Héðinsfjarðargöngum tvöfaldast það svæði sem einstakar verslanir og þjónustufyrirtæki geta sinnt en um leið mun samkeppni aukast til mikilla muna. Þannig má til dæmis teljast ólíklegt að fimm hárgreiðslustofur, þrjú bifreiðaverkstæði og þrjár byggingarvöruverslanir muni dafna til frambúðar í ríflega tvö þúsund manna byggðarlagi. Til viðbótar við innbyrðis samkeppni fyrirtækja í hinu sameinaða sveitarfélagi eru líkur á því að samkeppni við þjónustu á Akureyri muni aukast. Því kann fyrirtækjum af þessu tagi að fækka jafnframt því sem vöruverð kann að lækka. Grundvöllur þeirra fyrirtækja sem eftir standa kann jafnframt að verða sterkari. Ekki er ljóst hvernig þessari þróun vindur fram né hver útkoman verður í hvorum þéttbýliskjarna fyrir sig.

ÞÓRODDUR BJARNASON OG KOLBEINN H. STEFÁNSSON

Talsverðar vonir eru bundnar við að efling ferðaþjónustu vegi upp á móti ofangreindri þróun (Edward Huijbens, 2010). Uppbygging ferðaþjónustu á jaðarsvæðum hefur verið töluvert skoðuð og hvað þarf til að árangur náist. Með opnun nýrra leiða skapast möguleikar til þjónustu nýsköpunar og nýrrar sóknar í markaðssetningu svæðisins, sem og möguleikar fyrir ný fyrirtæki að spretta upp og fyrir þau sem þegar eru í þjónustu að nýta betur fjárfestingar sínar (Edward Huijbens, 2008, 2010; Hjalager o.fl., 2008; Edward Huijbens og Ögmundur Knútsson, 2007). Með Héðinsfjarðargöngum verður aðgengileg hringleið ferðamanna um norðanverðan Tröllaskaga með áhugaverðum söfnum, hrikalegri náttúru, sögustöðum og sjávarbyggðum. Ólafsfjörður og Siglufjörður bjóða nú þegar upp á margvíslega möguleika í ferðaþjónustu. Stór hluti þeirrar verslunar og þjónustu sem ferðamenn nýta sér er sú sama og íbúar samfélagsins nýta sér og má þar nefna dagvöruverslun, sundstaði og veitingahús. Áhrif bættra samgangna á ferðaþjónustu eru því samtvinnuð áhrifum þeirra á efnahagslíf samfélagsins almennt.

Héðinsfjarðargöngin kunna að skapa ýmis ný atvinnutækifæri í Fjallabyggð, ekki síst vegna nýrra tækifæra í ferðaþjónustu og betri rekstrargrundvallar starfandi fyrirtækja í slíkri þjónustu. Íbúar sveitarfélagsins eru jafnframt bjartsýnir á að göngin muni hafa jákvæð áhrif á vinnumarkaðinn og á það sérstaklega við um ungar konur (Kolbeinn H. Stefánsson, 2010). Þá auka göngin möguleika íbúa Fjallabyggðar til að sækja vinnu í önnur sveitarfélög og getur það styrkt stöðir samfélagsins með því að íbúar flytji síður á brott vegna tímabundins atvinnuleysis. Slík þróun er hins vegar háð ytra efnahagslegu samhengi og það er ekki ljóst hvaða áhrif sú efnahagskreppa sem reið yfir Ísland haustið 2008 mun hafa á atvinnuástand í Fjallabyggð til lengri tíma lítið. Efnahagslegur samdráttur á landsvísi getur raunar haft jákvæð áhrif á atvinnustig í afskekktum byggðarlögum sem byggja að verulegu leyti á frumframleiðslu (Vífill Karlsson, 2010b). Þegar kreppan er gengin yfir má hins vegar vera að Héðinsfjarðargöngin verði til þess að Fjallabyggð njóti hagvaxtar á landsvísi í meira mæli en fyrr auk þess sem þau kunna að auðvelda svæðinu að takast á við þær þrengingar sem nú ganga yfir.

Opinber þjónusta

Áhrif Héðinsfjarðarganga á opinbera þjónustu kunna að verða tvíþent. Samlegðaráhrif og hagræðing í rekstri ríkis og sveitarfélaga eru helstu rökin fyrir sameiningu sveitarfélaga. Í sameinuðum sveitarfélögum þar sem samgöngur eru auðveldar hefur margvísleg opinber þjónusta því færst frá smærri byggðakjörnum til þeirra stærri. Á hinn bóginn bjóða samlegðaráhrif vegna samgöngubóta upp á möguleika á fjölþættari og öflugri þjónustu við íbúa svæðisins og geta þannig aukið lífsgæði þeirra umtalsvert. Í hinu sameinaða sveitarfélagi Fjallabyggðar er nánast alla þjónustu ríkis og sveitarfélags að finna tvítekna í byggðakjörnunum tveimur og nánast óhjákvæmilegt að slík þjónusta verði tekin til gagngerrar endurskoðunar í kjölfar opunar ganganna. Framvinda þess pólitíska ferlis mun verða afar áhugaverð, ekki síst hvað varðar þátttöku íbúanna og áhrif þeirra á hina endanlegu niðurstöðu.

Við sameiningu Siglufjarðar og Ólafsfjarðar í sveitarfélagið Fjallabyggð hefur verið leitast við að dreifa stjórnsýslu sveitarfélagsins sem jafnast milli byggðakjarnanna tveggja og frá upphafi var gert ráð fyrir að fjölskyldumálefni yrðu þungamiðja stjórnsýslunnar (Hjalti Jóhannesson og Trausti Þorsteinsson, 2006). Í aðdraganda sameiningar sveitarfélaga árið 2005 var unnin úttekt á mögulegum áhrifum sameiningar sveitarfélaga við Eyjafjörð í eitt. Þar kom m.a. fram að vænta mætti sparnaðar af sameiningu Siglufjarðar við hin sveitarfélögin þar sem Siglufjörður hafði lítið getað sparað með samvinnu við önnur sveitarfélög vegna einangrunar sinnar (Grétar Þór Eyþórsson, Jón Þorvaldur Heiðarsson og Hjalti Jóhannesson, 2004). Ýmsir þættir stjórnsýslunnar eru raunar tvíteknir á stöðunum tveimur en líklegt má telja að breyting verði á því eftir að Héðinsfjarðargöngin hafa verið opnuð (Grétar Þór Eyþórsson, Arnbjörg Pétursdóttir og Martha Elena Laxdal, 2010).

Rekstur leik- og grunnskóla er stór hluti útgjalda sveitarfélaga og hagræðing í skólamálum er því nánast óhjákvæmilegur fylgifiskur sameiningar sveitarfélaga (Grétar Þór Eyþórsson, 2010b). Á Ólafsfirði eru starfsmenn grunnskólans 31 en 38 á Siglufirði. Þá starfa 15 manns við leikskólann á Ólafsfirði en 13 á Siglufirði. Alls eru starfsmenn leik- og grunnskóla því nærri hundrad talsins en heildarfjöldi nemenda í þessum skólum er um fjögur hundruð. Með sameiningu grunnskólanna á Ólafsfirði og Siglufirði kann starfsfólki að fækka en þjónusta að aukast en ekki liggur fyrir að sú leið verði farin. Nú þegar hefur verið tekin ákvörðun um að samkenna eldri bekkjum beggja byggðakjarna á Siglufirði. Þá er ljóst að auðveldara verður að sinna sérfræðipjónustu við skólana og samstarf við nágrennasveitarfélög í Eyjafirði gæti aukist.

Bætt heilbrigðisþjónusta og tryggara aðgengi að slíkri þjónustu allan ársins hring eru meðal mikilvægustu áhrifa samgöngubóta á landsbyggðinni (Sonja Stelly Gústafsdóttir, Sigríður Halldórsdóttir og Kristjana Fenger, 2010). Með Héðinsfjarðargöngum skapast möguleikar á hagræðingu, eflingu og meiri sérhæfingu þeirrar þjónustu sem þegar er í boði á Ólafsfirði og Siglufirði, jafnframt því sem auðveldara verður að sækja fjölbreyttari heilbrigðisþjónustu til Akureyrar. Könnun meðal íbúa Fjallabyggðar haustið 2009 leiddi í ljós að þeir eru almennt fremur ánægðir með þá heilbrigðisþjónustu sem þeim stendur til boða (Sonja Stelly Gústafsdóttir, Sigríður Halldórsdóttir og Kristjana Fenger, 2010).

Hugmyndir eru uppi um að sameina heilbrigðisstofnanir á Norðurlandi í því skyni að hagræða í rekstri og efla þjónustu. Framtíð heilbrigðisstofnana í Fjallabyggð og skipulag heilbrigðisþjónustu á norðanverðum Tröllaskaga er því nokkuð óljós. Á sjúkrasviði Heilbrigðisstofnunar Siglufjarðar starfa 35–40 hjúkrunarfræðingar, læknar, sjúkraliðar og annað starfsfólk en á öldrunargangi starfa að jafnaði fimm starfsmenn. Á sjúkrasviði er veitt alhliða hjúkrun og læknishjálp. Þar er fæðingarherbergi og aðstaða sængurkvenna auk aðgerðarstofu fyrir smærri aðgerðir. Á Ólafsfirði er heilsugæslustöð þar sem 7 starfsmenn sinna almennri heilsugæsluþjónustu. Þar er einnig dvalar- og hjúkrunarheimili með sjö starfsmenn að jafnaði. Með tilkomu Héðinsfjarðarganga má búast við hagræðingu í rekstri þessara stofnana, ekki síst í ljósi hugmynda um sameiningu heilbrigðisstofnana á Norðurlandi í eina stofnun.

Héðinsfjarðargöngin munu hafa margvísleg áhrif á velferðarþjónustu á borð við stuðning við barnafjölskyldur, börn og unglinga, fatlaða og eldri borgara. Slík þjónusta er í edli sínu staðbundin og því ólíklegt að bættar samgöngur við Akureyrarsvæðið muni hafa mikil áhrif á hana. Hins vegar er nánast óhjákvæmilegt að hagrætt verði í slíkri þjónustu innan Fjallabyggðar með tilkomu ganganna. Með opnun Héðinsfjarðarganga skapast jafnframt forsendur fyrir umtalsverðri hagræðingu í starfsemi lögreglu og slökkviliðs á norðanverðum Tröllaskaga. Þá eru björgunarsveitir starfræktar í báðum byggðakjörnum og líklegt má teljast að samvinna milli þeirra aukist til hagsbóta fyrir öryggi íbúanna og ferðamanna á norðanverðum Tröllaskaga. Ekki er líklegt að þörf sé á fjölbreyttari þjónustu á þeim sviðum og því má vænta þess að fyrst og fremst verði um sparnað að ræða. Engu að síður er ástæða til þess að fylgjast með breytingum sem verða á umfangi og kostnaði við slíka þjónustu, sem og viðhorfum íbúanna til öryggis síns.

Félagslegur auður

Styrkur og eiginleikar félagslegra tengsla milli einstaklinga hafa mikil áhrif á eiginleika tiltekins samfélags (Coleman, 1988; Durkheim, [1897] 1951). Þróun vestrænna samfélaga í átt að auknum vinnutíma fólks, einstaklingsmiðaðri neysluhyggju og stöðugt meiri kröfum til efnislegra gæða hefur leitt til þess að einstaklingar einangrast og fjarlægjast hver annan. Samfélög verða þannig sundurlausari og grefur undan samkennd og félagslegur auður samfélaga verður minni. Þetta hefur einkum einkennt samfélög í borgum og stærri bæjafélögum (Sennett, [1971] 1996).

ÞÓRODDUR BJARNASON OG KOLBEINN H. STEFÁNSSON

Stöðug samskipti milli einstaklinga í tilteknu félagslegu rými skapa grundvöll fyrir sterkum félagslegum gildum og viðmiðum, trausti og gagnkvæmum stuðningi af því tagi sem nefnt hefur verið 'félagslegur auður' (Coleman, 1988; Putnam, 2000). Félagslegur auður af þessu tagi hefur umtalsverð jákvæð áhrif á heilsu og líðan fólks, efnahagslega og félagslega velferð, og afstöðu fólks til lífsins og heimabyggðar sinnar (Elín Aradóttir og Kjartan Ólafsson, 2004b). Íslenskar sjávarbyggðir hafa löngum einkennst af nánum og oft flóknum innbyrðis tengslum íbúanna. Um leið hafa margir djúpar rætur í sínum heimabæ og bera til hans sterkar tilfinningar. Því má gera ráð fyrir því að félagslegur auður sé víða umtalsverður í slíkum byggðarlögum en það hefur þó ekki verið rannsakað fram til þessa. Fjallabyggð virðist hins vegar vera rík af félagslegum auði og það gerir samfélagið vel í stakk búíð til að nýta sér þau tækifæri sem felast í hinu sameinaða sveitarfélagi og Héðinsfjarðargöngunum (Kolbeinn H. Stefánsson og Sveinn Arnarsson, 2010).

Þátttaka í frjálsum félagasamtökum og sjálfbodaliðastarfi er mikilvæg uppspretta félagslegs auðs í samfélaginu (Putnam, 2000). Í slíku starfi hittist fólk reglulega utan daglegs amsturs heimilis og atvinnu og vinnur saman að sameiginlegum markmiðum. Á Ólafsfirði og Siglufirði er fjölbreytt flóra frjálsra félagasamtaka, t.d. á sviði almennra félagsmála, slysavarna, líknarmála, kjaramála, söngstarfs, leiklistar og margvíslegra íþróttá á borð við knattspyrnu, frjálssar íþróttir, skíði, golf, skotfimi og hestamennsku. Jafnframt er margbreytilegt menningarlíf á báðum stöðum og haldnar eru árvissar tónlistar- og menningarhátíðir með virkri þátttöku bæjarbúa. Hátt hlutfall íbúa beggja staða er í Þjóðkirkjunni, eða 95% á Ólafsfirði og 88% á Siglufirði samanborið við 79% á landsvísu árið 2008 (Hagstofa Íslands, 2009b).

Þótt sameiginleg gildi og viðmið, gagnkvæmur stuðningur og traust séu að mörgu leyti eftirsóknarverð geta slík samþætt samfélög einnig útilokað ákveðna hópa íbúa frá þátttöku í samfélaginu, t.d. á grundvelli uppruna, skoðana eða hegðunar sem ekki samræmist sterkum kröfum samfélagsins. Víða á Vesturlöndum kvarta til dæmis ungar stúlkur í fámennum byggðarlögum undan sterku félagslegu taumhaldi, stöðugu eftirliti og miskunnarlausri útskúfun þeirra sem ekki uppfylla væntingar samfélagsins (Kjartan Ólafsson og Ingólfur V. Gíslason, 2006; Stockdale, 2002). Ekki virðist þó vera mikill munur á þéttbýli og dreifbýli á Íslandi hvað varðar viðhorf unglinga til jafnréttismála (Þóroddur Bjarnason og Andrea S. Hjálmsdóttir, 2008).

Brottlutningur ungra kvenna er eitt helsta einkenni fámennra samfélaga á Vesturlöndum (Berglund, Johansson og Molina, 2005) og í íslenskum sveitum og sjávarbyggðum eru stúlkur líklegri en drengir til að hyggjast flytja á brott (Seyfrit, Þóroddur Bjarnason og Kjartan Ólafsson, 2009; Þóroddur Bjarnason og Þórólfur Þórlindsson, 2006; Þóroddur Bjarnason, 2009). Í Fjallabyggð er talsverður skortur á ungum konum (Þóroddur Bjarnason, Kjartan Ólafsson og Kolbeinn H. Stefánsson, 2010) og stór hluti þeirra ungu kvenna sem þar búa hefur áhuga á því að flytja á brott. Að hluta til skýrist þetta af því að einhæfum og illa launuðum kvennastörfum. Á Íslandi endurspeglast þetta í því að óútskýrður launamunur kvenna á höfuðborgarsvæðinu er tæp 10% en tæp 30% á landsbyggðinni (Einar Mar Þórðarson o.fl., 2008). Þá hefur verið á það bent að sá félagslegi auður sem felst í samhjálp og stuðningi í fámennum samfélögum byggist að verulegu leyti á ólaunaðri vinnu kvenna (Dahlström, 1996). Þannig sé ætlast til þess að konur í fullri vinnu sinni jafnframt margvíslegum umönnunarstörfum við börn, aldraða og sjúka sem sinnt sé af launuðu fagfólki í þéttbýlinu. Staða kvenna í íslenskum sjávarbyggðum hefur nokkuð verið skoðuð á undanförunum árum (sjá Linda Rafnsdóttir, 2004) en staða kvenna í Fjallabyggð hefur þó ekki verið skoðuð. Niðurstöður rannsókna gefa eftir sem áður tilefni til þess að ætla að tvöfalt fjölmennara byggðarlag og greiðari aðgangur að þéttbýli í Eyjafirði muni styrkja stöðu kvenna á þessu svæði (Þóra Kristín Þórsdóttir og Kjartan Ólafsson, 2010).

Líkt og á Íslandi í heild hefur hlutfall erlendra ríkisborgara vaxið hratt á norðanverðum Tröllaskaga. Árið 1998 voru 1.3% íbúa Siglufjarðar og 2.2% af íbúum Ólafsfjarðar erlendir ríkisborgarar. Árið 2008 var þetta hlutfall tæplega 7% í hinu sameinaða sveitarfélagi samanborið

við tæp 8% á landinu í heild (Hagstofa Íslands, 2009c). Árið 2006 voru 38 erlendir ríkisborgarar á Siglufirði en 4 á Ólafsfirði samkvæmt gögnum Hagstofu Íslands. Árið 2008 voru þeir hins vegar samtals 132, þar af 121 frá Austur-Evrópu; flestir frá Tékklandi, Slóvakíu og Póllandi. Verkamenn við Héðinsfjarðargöngin eru væntanlega stór hluti þessa hóps en tiltölulega lítið er vitað um stöðu þeirra erlendu ríkisborgara sem sest hafa að til frambúðar í Fjallabyggð. Hins vegar vekur það nokkra athygli að þótt íbúar Fjallabyggðar séu almennt hlyntir því að aðkomufólk setjist að í sveitarfélaginu virðist ríkja nokkur tregða gagnvart því að erlent aðkomufólk setjist þar að (Kolbeinn. H. Stefánsson og Sveinn Arnarsson, 2010).

Áhrif samgöngubóta á borð við Héðinsfjarðargöngin á félagslegan auð þeirra samfélaga sem skyndilega tengjast hafa heldur ekki verið rannsökuð fram til þessa. Hugsanlegt er að aukin þéttni hins sameinaða samfélags auki félagslegan auð samfélaganna en sömuleiðis er hugsanlegt að hann minnki. Til dæmis er ekki fyllilega vitað hver viðhorf íbúa Ólafsfjarðar og Siglufjarðar eru hvorra til annarra þótt svo virðist sem ákveðinn ríður kunni þar að vera til staðar. Með samgöngubótum og tíðari samskiptum íbúa í byggðarkjörnunum tveimur kann vaxandi traust að byggjast upp í hinu sameinaða sveitarfélagi. Hins vegar er einnig hugsanlegt að tortryggni og togstreita milli byggðakjarnanna tveggja aukist og það dragi úr jákvæðum áhrifum ganganna.

Þær miklu samfélagsbreytingar sem Héðinsfjarðargöngunum fylgja munu væntanlega hafa margvísleg áhrif á afstöðu íbúanna til heimabyggðar, innbyrðis samskipti þeirra og félagslega þátttöku. Sá félagslegi auður sem felst í gagnkvæmum stuðningi og trausti í samfélaginu kann því að breytast umtalsvert á næstu árum. Þessar breytingar eru líklegar til að fela í sér bæði jákvæða og neikvæða þætti. Sterk tengsl við heimabyggð eru grundvöllur byggðafestu og framtíðaruppbyggingar í samfélaginu. Íbúar sem tengjast byggðinni sterkum, jákvæðum böndum eru líklegir til að leita allra leiða til þess að vera þar um kyrrt og efla og bæta mannlífið til hagsbóta fyrir samfélagið í heild. Jákvæð viðhorf til heimabyggðar, tengsl við fjölskyldu, vini og aðra íbúa, og traust til annarra eru meðal þeirra þátta sem félagslegur auður samfélagsins byggir á. Með opnun Héðinsfjarðarganga verða tengsl íbúa við hinn byggðakjarnann jafnframt mikilvæg fyrir framtíðaruppbyggingu hins sameinaða sveitarfélags. Aukin samgangur milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar kann að leiða til jákvæðari viðhorfa íbúanna hvorra til annarra, byggja upp fjölskyldu- og vinatengsl og auka traust í samfélaginu. Hins vegar er einnig hugsanlegt að tortryggni milli byggðakjarnanna aukist, tengsl einstaklinga á milli þeirra verði lítil og traust minnki í samfélaginu. Þetta verkefni gefur kost á því að fylgjast með slíkum breytingum og greina þá þætti sem hafa jákvæð eða neikvæð áhrif á þessa þróun.

Um bókina

Útgáfa þessarar bókar markar lok fyrri hluta rannsóknarinnar á félagslegum, efnahagslegum og menningarlegum áhrifum Héðinsfjarðarganga á Fjallabyggð. Þessi ítarlega kortlagning á samfélaginu á norðanverðum Tröllaskaga mun að nokkrum árum liðnum gegna lykilhlutverki við greiningu á áhrifum ganganna. Þær rannsóknarniðurstöður sem hér birtast hafa þó jafnframt gildi í sjálfum sér enda hefur íslensku byggðarlagi sjaldan eða aldrei verið gerð jafn ítarleg skil frá félagsvísindalegu sjónarhorni. Þannig gefur þessi bók einstaka innsýn í samfélagsgerð og lífshætti í sveitarfélagi utan höfuðborgarsvæðisins. Íslenskir félagsvísindamenn beina sjónum sínum almennt að tilteknum viðfangsefnum eða íslensku samfélagi í heild en viðamiklar rannsóknir þar sem ólíkar hliðar tiltekna samfélags eru skoðaðar út frá sjónarhornum mismunandi fræðigreina hafa fram til þessa ekki verið gerðar hér á landi. Það er því von okkar að þessi bók marki ekki aðeins áfanga í þessu tiltekna verkefni heldur verði hún einnig til þess að auka áhuga á félagsvísindalegum rannsóknum á hinum dreifðu byggðum landsins og verði þannig lyftistöng fyrir byggðarannsóknir almennt.

ÞÓRODDUR BJARNASON OG KOLBEINN H. STEFÁNSSON

Bókinni er skipt í fimm hluta. Í fyrsta hlutanum beinum við sjónum okkar að samgöngum. Í kaflanum „Umferð á norðanverðum Tröllaskaga: Erindi og áfangastaðir” draga þeir Jón Þorvaldur Heiðarsson, Kjartan Ólafsson, Sveinn Arnarsson og Þóroddur Bjarnason upp nákvæma mynd af umferðarmynstri á svæðinu á grundvelli umferðarteljara Vegagerðarinnar og niðurstaðna umferðarkannana og spurningalistakönnunar meðal íbúa Fjallabyggðar. Í kaflanum „Umferðarspá fyrir Héðinsfjarðargöng” beitir Jón Þorvaldur Heiðarsson reiknilíkönunum hagfræðinnar til að spá fyrir um nýtingu ganganna. Í kaflanum „Ferðamenn í Fjallabyggð sumarið 2009” greinir Edward Huijbens frá niðurstöðum úr svörum við spurningalista sem var lagður fyrir ferðamenn í Fjallabyggð sumarið 2009, en á grundvelli þeirra verður meðal annars hægt að meta áhrif ganganna á straum ferðamanna um byggðarlagið.

Í öðrum hlutanum er fjallað um búsetu og búsetuþróun. Í kaflanum „Búsetuþróun í Fjallabyggð 1929–2009” lýsa Þóroddur Bjarnason, Kjartan Ólafsson og Kolbeinn Stefánsson lykilstærðum mannfjöldapróunar í Fjallabyggð og þeim mannfjöldabreytingum sem búast hefði mátt við ef Héðinsfjarðargöngin hefðu ekki komið til. Í kaflanum „Föst búseta og hlutabúseta í Fjallabyggð” greina þeir Kjartan Ólafsson og Þóroddur Bjarnason frá niðurstöðum manntals sem gert var til að meta hve hátt hlutfall íbúa Fjallabyggðar hefur þar fasta búsetu um allt árið í kring og hvað skýrir fjarveru þeirra sem hafa hana ekki. Á grundvelli þessa manntals verður hægt að meta áhrif ganganna á mannfjöldapróun af meiri nákvæmni en á grundvelli óleiðréttra gagna Þjóðskrár. Í kaflanum „Búsetufyrirætlanir íbúa í Fjallabyggð” fjallar Þóroddur Bjarnason svo um búsetufyrirætlanir íbúa Fjallabyggðar, en gangi vonir heimafólks eftir má ætla að slíkar fyrirætlanir breytist við opnun ganganna enda verði Fjallabyggð um margt ákjósanlegri búsetukostur.

Í þriðja hluta bókarinnar er rýnt í efnahagslíf Fjallabyggðar. Í kaflanum „Atvinnulíf og samgöngur í Fjallabyggð” gerir Kolbeinn Stefánsson grein fyrir afstöðu íbúa sveitarfélagsins til vinnumarkaðarins og áhrifa ganganna á atvinnulífið. Því næst fjallar Vífill Karlsson um möguleg áhrif ganganna á fasteignaverð í Fjallabyggð í kafla sem ber heitið „Áhrif samgöngubóta á fasteignamarkað sérstaklega afskekktu byggðarlaga”. Greining Vífils byggir á reiknilíkani sem hann hefur þróað og spáir fyrir um áhrif samgöngubóta á fasteignamarkaði. Á undanförunum árum hefur það færst í aukana að fólk á höfuðborgarsvæðinu komi sér upp húseign í minni sveitarfélögum og noti hana í frístundum sínum. Slíkar frístundabyggðir hafa margvísleg áhrif á mannlíf sveitarfélaga og er Fjallabyggð engin undantekning. Í kaflanum „Viðhald samfélags? Hlutverk frístundahúseigenda í samfélögum á jaðarsvæðum” fjallar Edward Huijbens um áhrif slíkrar frístundabúsetu og hvaða þýðingu hún hefur fyrir byggð á norðanverðum Tröllaskaga. Í næsta kafla fjallar Vífill Karlsson um „Áhrif hagsveiflna á atvinnustig afskekktu landsvæða á Íslandi” og kortleggur möguleg áhrif þeirrar efnahagskreppu sem nú gengur yfir á atvinnu- og efnahagslíf Fjallabyggðar, en slík áhrif kunna að vera önnur og flóknari en ætlað hefur verið.

Í fjórða hlutanum beinist svo athyglin að stjórnsýslu og opinberri þjónustu. Í kaflanum sem ber heitið „Sveitarfélagið Fjallabyggð og Héðinsfjarðargöng” skoðar Grétar Þór Eyþórsson stjórnsýslu Fjallabyggðar og rýnir í möguleg áhrif Héðinsfjarðarganga á skipulag hennar. Í kaflanum „Starfsemi ríkis og sveitarfélags í Fjallabyggð” kortleggja Grétar Þór Eyþórsson, Arnbjörg Pétursdóttir og Martha Elena Laxdal opinbera þjónustu sem íbúar Siglufjarðar og Ólafsfjarðar fá frá bæði ríki og sveitarfélagi. Heilbrigðisþjónusta og skólamál eru mikilvægar stöðir opinberrar þjónustu í byggðarlaginu og í kaflanum „Heilbrigðisþjónusta í Fjallabyggð” fjalla Sonja Stelly Gústafsdóttir, Sigríður Halldórsdóttir og Kristjana Fenger um heilbrigðisþjónustuna en í kaflanum „Skólamál í Fjallabyggð” fjallar Grétar Þór Eyþórsson um skólamálin.

Samfélagið sem slíkt er viðfangsefni fimmta og síðasta hlutans. Fyrst greina Kolbeinn Stefánsson og Sveinn Arnarsson frá niðurstöðum hluta spurningakönnunar sem var lögð fyrir íbúa Fjallabyggðar. Í kafla sem ber yfirskriftina „Félagslegur auður í Fjallabyggð” fjalla þeir um félagslega virkni og samheldni innan byggðakjarna Fjallabyggðar, samheldni á milli byggðakjarna

og hugmyndir íbúa þeirra hverra um aðra. Mannfjöldagreiningar benda til þess að ef það á að takast að snúa við byggðaðróun í Fjallabyggð þurfi sveitarfélagið að vera ákjósanlegur búsetu-kostur fyrir konur á barneignaaldri. Staða kynjana og þau áhrif sem göngin kunna að hafa á hana geta því skipt höfuðmáli fyrir þróun mannfjöldans í fyrirsjáanlegri framtíð. Þetta er viðfangsefni Þóru Kristínar Þórsdóttur og Kjartans Ólafssonar í kaflanum „Áhrif Héðinsfjarðarganga á stöðu kynjana í Fjallabyggð“. Bókinni lýkur svo á stuttri hugvefju frá Birni Þorlákssyni, rithöfundu, blaðamanni og nemanda í þjóðfélagsfræði við Háskólann á Akureyri, um mikilvægi þess að fólk fái að sofa heima hjá sér.

Heimildir

- Berglund, Anna-Karin, Johansson, Susanne og Molina, Irene. 2005. *Med periferien i sentrum – en studie af lokal velferd, arbeidsmarkeder og kjønnsrelasjoner i den nordiske periferien*. Norut NIBR.
- Coleman, James S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Dahlström, M. 1996. Young Women in a Male Periphery – Experiences from the Scandinavian North. *Journal of Rural Studies*, 12, 259–271.
- Dahlström, M., Aldea-Partanen, A., Fellman, K., Hedin, S., Javakhishvili Larsen, N., Hjalti Jóhannesson, et al. 2006. *How to make a living in insular areas – six nordic cases*. Nordregio.
- Durkheim, Emile. 1951 [1897]. *Suicide: A Study in Sociology*. London: Routledge.
- Edward H. Huijbens. 2008. Markaðssetning svæða á Íslandi - Mikilvægi svæðisbundinna tengslaneta og samskipta þeirra í millum. Í Ingjaldur Hannibalsson (ritstj.), *Rannsóknir í Félagsvísindum IX*. Reykjavík: Félagsvísindadeild Háskóla Íslands.
- Edward Huijbens. 2010a. Ferðamenn í Fjallabyggð sumarið 2009. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Edward Huijbens. 2010b. Viðhald samfélagsins? Hlutverk frístundahúsaeigenda í samfélögum á jaðarsvæðum. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Edward H. Huijbens og Ögmundur Knútsson. 2007. Nýsköpun í íslenskri ferðaþjónustu – hlutverk einstaklinga og hið opinbera. Í *Rannsóknir í Félagsvísindum VIII*. Reykjavík: Félagsvísindadeild Háskóla Íslands.
- Edward H. Huijbens, G. Helgadóttir og K.S. Björnsdóttir. 2007. *Menningartengd ferðaþjónusta í Eyjafirði*. Akureyri: Ferðamálastetur Íslands og Hólaskóli.
- Edward H. Huijbens og J.G. Helgason. 2007. Mobilising innovative practices – the case of innovation in the Icelandic tourism industry. Kafli í *16th Nordic Symposium on Tourism and Hospitality Research – Conference Proceedings*, ritstj. S. Gössling. Helsingborg: Lund University.
- Einar Mar Þórðarson, Heiður Hrund Jónsdóttir, Fanney Þórsdóttir, Ásdís A. Arnalds og Friðrik H. Jónsson. 2008. Kynbundinn *launamunur á íslenskum vinnumarkaði*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Elín Aradóttir og Kjartan Ólafsson. 2004a. *Bjartsýni og búferlaflutningar. Greinargerð og hugleiðingar um niðurstöður nokkurra kannana árið 2004*. Akureyri: Bygðarannsóknastofnun.
- Elín Aradóttir og Kjartan Ólafsson. 2004b. *Samfélagsandi og nýsköpunarstarf. Rannsókn á völdum landsbyggðarsvæðum*. Akureyri: Bygðarannsóknastofnun.
- Fasteignamat ríkisins. 2009. *Fasteignamat á Siglufirði og Ólafsfirði árin 1996, 2001 og 2006*.
- Grétar Þór Eypjórsson. 2010a. Sveitarfélagið Fjallabyggð og Héðinsfjarðargöng. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.

ÞÓRODDUR BJARNASON OG KOLBEINN H. STEFÁNSSON

- Grétar Þór Eypjórsson. 2010b. Skólamál í Fjallabyggð. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Grétar Þór Eypjórsson, Arnbjörg Pétursdóttir og Martha Elena Laxdal. 2010. Starfsemi ríkis og sveitarfélags í Fjallabyggð. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Háskólinn á Akureyri.
- Grétar Þór Eypjórsson, Jón Þorvaldur Heiðarsson og Hjalti Jóhannesson. 2004. *Eyfirðingar í eina sæng? – Mat á sameiningu sveitarfélaga í Eyjafirði í eitt*. Akureyri: RHA.
- Grétar Þór Eypjórsson og Hjalti Jóhannesson. 2002. *Sameining sveitarfélaga - ábrif og afleiðingar. Rannsókn á sjö sveitarfélögum*. Akureyri: Rannsóknastofnun Háskólans á Akureyri.
- Guðbjörg Linda Rafnsdóttir. 2004. Íslenskur sjávarútvegur við aldahvörf. Kafli í *Íslensk félagsfræði: Landnám alþjóðlegrar fræðigreinar*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Helgi Gunnlaugsson. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Hagstofa Íslands. 2009a. *Byggðakjarnar, póstnúmer og hverfi*. Sótt 23. janúar 2009, <http://www.hagstofan.is/Hagtolur/Mannfjoldi/Byggdakjarnar,-postnumer,-hverfi>.
- Hagstofa Íslands. 2009b. *Trúfélög*. Sótt 23. janúar 2009, <http://www.hagstofan.is/Hagtolur/Mannfjoldi/Trufelag>.
- Hagstofa Íslands. 2009c. *Ríkisfang, fæðingarland og uppruni íbúa*. Sótt 23. janúar 2009, <http://www.hagstofan.is/Hagtolur/Mannfjoldi/Rikisfang-Faedingarland>.
- Hjalager, A-M., Edward H. Huijbens, Flagestad, A., Björk, P. og Nordin, S. 2008. *Innovation Systems in Nordic Tourism*. Oslo: Nordisk Innovations Centre.
- Hjalti Jóhannesson, Kjartan Ólafsson, og Grétar Þór Eypjórsson. 2001. Jarðgöng og vegagerð á norðanverðum Tröllaskaga – mat á samfélagsáhrifum. Akureyri: RHA.
- Hjalti Jóhannesson, og Trausti Þorsteinsson. 2006. *Fjölskyldusvið Fjallabyggðar, tillögur að skípulagi og helstu verkefnum*. Akureyri: Rannsókn- og þróunarmiðstöð Háskólans á Akureyri.
- Hjördís Sigursteinsdóttir og Kjartan Ólafsson. 2004. *Ábrif Hvalfjarðarganga á samfélag og byggð á Vesturlandi*. Akureyri: Rannsóknastofnun Háskólans á Akureyri.
- Jón Þorvaldur Heiðarsson. 2007. *Vaðlabeidargöng – Mat á umferðaraukningu við opnun þeirra*. Akureyri: Rannsókn- og þróunarmiðstöð Háskólans á Akureyri.
- Jón Þorvaldur Heiðarsson. 2008. *Strató milli Akureyrar og nágrennabyggða*. Akureyri: Rannsókn- og þróunarmiðstöð Háskólans á Akureyri.
- Jón Þorvaldur Heiðarsson. 2010. Umferðarspá fyrir Héðinsfjarðargöng. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Jón Þorvaldur Heiðarsson, Kjartan Ólafsson, Sveinn Arnarsson og Þóroddur Bjarnason. 2010. Umferð á norðanverðum Tröllaskaga: Erindi og áfangastaðir vegfarenda. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Kjartan Ólafsson og Ingólfur V. Gíslason. 2006. Gendered patterns of internal migration in Iceland. Kafli í *Nordic-Scottish University Network for Rural and Regional Development (NSN), Proceedings of NSN's Annual Conference*, ritstj. Elín Aradóttir. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Kjartan Ólafsson og Þóroddur Bjarnason. 2010. Föst búseta og hlutabúseta í Fjallabyggð. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Kolbeinn H. Stefánsson. 2010. Atvinnulíf og samgöngur í Fjallabyggð. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðapróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.

- Kolbeinn H. Stefánsson og Sveinn Arnarsson. 2010. Félagslegur auður Fjallabyggðar. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Müller D.K. 2007. Second homes in the Nordic countries: between common heritage and exclusive commodity. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7, 193-201.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Sennett, R. [1971] 1996. *The Fall of Public Man*. New York: Norton.
- Seyfrit. Carole L., Þóroddur Bjarnason og Kjartan Ólafsson. 2009. Migration intentions of rural youth in Iceland: Can a large-scale development project stem the tide of out-migration? Bíður birtingar í *Society and Natural Resources*.
- Sonja Stelly Gústafsdóttir, Kristjana Fenger og Sigríður Halldórsdóttir. 2010. Heilbrigðismál Fjallabyggðar. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Stockdale, A. 2002. Out-Migration from Rural Scotland: The Importance of Family and Social Networks. *Sociologia Ruralis*, 42, 41–64.
- Vegagerðin 2000. *Umferð á þjóðvegum 2000*. Sótt 15. janúar 2009, <http://www.vegagerdin.is/upplýsingar-og-utgafa/umferdin/umfthjodvegum/>.
- Vegagerðin. 2007. *Umferð á þjóðvegum 2007*. Sótt 15. janúar 2009, <http://www.vegagerdin.is/upplýsingar-og-utgafa/umferdin/umfthjodvegum/>.
- Vinnumálastofnun. 2009. Sótt 16. janúar 2009, <http://www.vinnumalastofnun.is>.
- Vífill Karlsson. 2004. *Samgöngubætur og búseta: Áhrif Hvalfjarðarganga á búsetuskilyrði og búsetuþróun á Vesturlandi*. Viðskiptaháskólinn á Bifröst. Sótt 16. nóvember 2008, www.ssv.is/Files/Skra_0006226.PDF.
- Vífill Karlsson. 2010a. Áhrif samgöngubóta á fasteignamarkað sérstaklega afskekktara byggðarlaga. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Vífill Karlsson. 2010b. Áhrif hagsveiflna á atvinnustig afskekktara byggðarlaga á Íslandi: Fjallabyggð á krepputímum. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Háskólinn á Akureyri
- Þóra Kristín Þórsdóttir og Kjartan Ólafsson. 2010. Áhrif Héðinsfjarðarganga á stöðu kynjanna í Fjallabyggð. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Þóroddur Bjarnason og Andrea Hjálmsdóttir. 2008. Egalitarian attitudes towards the division of household labor among adolescents in Iceland. *Sex Roles*, 59, 49–60.
- Þóroddur Bjarnason og Þórólfur Þórlindsson. 2006. Should I stay or should I go? Migration expectations among youth in Icelandic fishing and farming communities. *Journal of Rural Studies*, 22, 290-300.
- Þóroddur Bjarnason. 2007. Þjóðflutningar á Íslandi: Núi albinói og aðrar goðsagnir um samfélög utan Reykjavíkur. *Ráðstefna um íslenska þjóðfélagsfræði*. Háskólanum á Akureyri, 28. apríl 2007.
- Þóroddur Bjarnason. 2009. London Calling? Preferred emigration destinations among Icelandic Youth. *Acta Sociologica*, 52, 149–161.
- Þóroddur Bjarnason. 2010. Búsetufyrirætlanir íbúa Fjallabyggðar. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Þóroddur Bjarnason, Kjartan Ólafsson og Kolbeinn H. Stefánsson. 2010. Búsetuþróun í Fjallabyggð 1929–2009. Kafli í *Fjallabyggð fyrir Héðinsfjarðargöng: Samgöngur, samfélag og byggðaðróun*, ritstj. Þóroddur Bjarnason og Kolbeinn H. Stefánsson. Háskólinn á Akureyri.